

ISSN: 2181-9416

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOIIY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РАХМОНОВ Зафаржон ЗайниддиновичЎзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги
Юридик кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш
институтини доценти в.б
E-mail: z.raxmanov95@gmail.com

ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТЧИЛАРИНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования):
РАХМОНОВ З.З. Давлат фуқаролик хизматчиларини ижтимоий ҳимоя қилиш
механизмларини такомиллаштириш // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста –
Lawyer herald. № 4 (2025) Б. 26–31.

4 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2025-2-15>

АННОТАЦИЯ

Ушбу илмий мақолада давлат фуқаролик хизматчиларининг ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишнинг аҳамияти, ижтимоий ҳимоя қилишнинг механизмлари, бу борада ҳорижий ҳамда миллий тажриба, олимларнинг турлича қарашлари, ёндашувлари илмий таҳлил қилинган. Шунингдек, давлат фуқаролик хизматчиларини ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишда рағбатлантириш тўловлари, тиббий ва ижтимоий кафолатлар, меҳнатга муносиб ҳақ тўлаш масалаларининг муҳим жиҳатлари ўрганилган. Ушбу таҳлил ва фикрлардан келиб чиққан ҳолда, давлат фуқаролик хизматчиларини ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилиш механизмларини такомиллаштириш, хусусан уларни рағбатлантириш учун тўловларни амалга ошириш, тиббий ва ижтимоий кафолатларнинг тизими бўлиши, шунингдек давлат фуқаролик хизматчилари меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштириш, бунда давлат фуқаролик хизматчиларининг иш стажы, маълумоти, тажрибасига қараб унга қўшимча иш ҳақи тўлашга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: давлат фуқаролик хизматчиси, ижтимоий ҳимоя, тиббий хизмат кўрсатиш, суғурта, иш ҳақи.

РАХМОНОВ Зафаржон Зайниддиновичи.о. доцента Института переподготовки и повышения
квалификации юридических кадров при
Министерстве юстиции Республики Узбекистан
E-mail: z.raxmanov95@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье научно проанализированы значение социальной защиты государственных гражданских служащих, механизмы социальной защиты, зарубежный и национальный опыт в этой области, различные взгляды и подходы ученых. Также изучены важные аспекты вопросов стимулирующих выплат, медицинских и социальных гарантий, достойной оплаты труда в социальной защите государственных гражданских служащих. Исходя из этого анализа и мнений, разработаны предложения и рекомендации, направленные на совершенствование механизмов социальной защиты государственных гражданских служащих, в частности, осуществление выплат для их стимулирования, наличие системы медицинских и социальных гарантий, а также совершенствование системы оплаты труда государственных гражданских служащих, при этом выплата дополнительной заработной платы государственным гражданским служащим в зависимости от их стажа работы, образования, опыта.

Ключевые слова: государственный гражданский служащий, социальная защита, медицинское обслуживание, страхование, заработная плата.

ZAFARJON Rakhmonov

Senior lecturer of Institute for retraining and advanced training of legal personnel under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy in Law (PhD),
E-mail: z.raxmanov95@gmail.com

ANNOTATION

This scientific article scientifically analyzes the significance of social protection for state civil servants, social protection mechanisms, foreign and national experience in this area, and various views and approaches of scholars. Based on this analysis and opinions, proposals and recommendations were developed aimed at improving the mechanisms of social protection of state civil servants, in particular, the implementation of payments for their motivation, the existence of a system of medical and social guarantees, as well as improving the system of remuneration of state civil servants, with the payment of additional wages to state civil servants depending on their work experience, education, experience.

Keywords: state civil service, social protection, medical services, insurance, wages.

Қайд этиш жоизки, давлат фуқаролик хизматчилари давлат ҳокимиятини амалга оширишда муҳим омилдир. Давлат ўз олдига қўйган мақсад ва вазифаларни амалга оширишда уларга таянади. Шу сабабли давлат ҳокимиятининг мустақамлиги, барқарорлиги ҳамда самарадорлиги унда фаолият кўрсатаётган хизматчиларнинг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоясига, уларнинг профессионаллик даражаси ва билимига боғлиқдир.

Бу борада давлат фуқаролик хизматчисини ҳуқуқий ва ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилиш хизматни ўташдаги муҳим элемент ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев “Биз бошқарув соҳасида, биринчи навбатда, ижро ҳокимияти органлари фаолиятини такомиллаштириш, кадрлар, моддий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича аниқ мезон ва тартибларни жорий этишимиз зарур” [1], – дея алоҳида таъкидлагани ҳам бежиз эмас.

Давлат фуқаролик хизматчисини ҳуқуқий ва ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишни умумий маънода “кафолат” сифатида баҳолаш мумкин. “Кафолат” тушунчасига тўхталадиган бўлсак, Ўзбек тилининг изоҳли луғатида “кафил” тушунчасига тариф берилган бўлиб, унга кўра, кафил бирор нарсага ёки бирор кимса ҳақида бошқаларни ишонтириб, масъулиятни, жавобгарликни ўз бўйнига олувчи, кафолат берувчи шахс тушунилади. “Кафолат” эса кафил бўлувчи нарса, шахс маъноларида қўлланади [2].

Ҳуқуқшунос Х.Т. Азизовнинг фикрича, хизматчи давлат органининг ваколатларини, давлат функцияларини бажаради, давлат қурилишининг маълум мақсадларига эришиш учун махсус вазифаларни ҳал этади, давлат (давлат органи) эса, ўз навбатида, хизматчи олдида ўзининг ҳуқуқ ва манфаатларини ўрнатади ва таъминлайди, ижтимоий-ҳуқуқий кафолатлар, жавобгарлик, пул маблағлари билан таъминлаш каби мажбуриятларга эга бўлади [3]. Х.Т. Азизовнинг ушбу фикрига қўшиламыз, яъни давлат ўз хизматчиларининг ҳуқуқлари, шу жумладан, ижтимоий-ҳуқуқий жиҳатдан кафолатларини таъминлаши лозим.

Фикримизча, давлат фуқаролик хизматчисини ҳимоя қилишни икки турга “ҳуқуқий ҳимоя” ва “ижтимоий ҳимоя”га бўлиш мумкин. Дастлаб ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилишга оид нормаларга назар ташласак. Ҳуқуқий ҳимоя бўйича энг муҳим норма, шубҳасиз, янги таҳрирда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 37-моддаси дейишимиз мумкин. Ушбу моддага биноан, “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари давлат хизматида киришда тенг ҳуқуққа эгадирлар. Давлат хизматини ўташ билан боғлиқ чекловлар қонун билан белгиланади” [4].

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси томонидан бир нечта халқаро битимлар ҳам тан олинди, ратификация қилинган. Хусусан, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейин қўшилган биринчи халқаро-ҳуқуқий ҳужжат бўлди. Унинг 21-моддасида “ҳар бир инсон ўз мамлакатида давлат хизматида киришда тенг ҳуқуққа эгалиги” белгилаб қўйилган. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 25-моддасида ҳам деярли ўхшаш қоида мавжуд бўлиб, унга кўра, ҳар бир фуқарода ҳеч қандай камситишларсиз ва асоссиз чекловларсиз ўз мамлакатида умумий тенглик шартлари асосида давлат хизматида кириш ҳуқуқи ва имконияти мавжуд.

Сўнгги вақтларда хизматчиларнинг ҳуқуқий ҳимояси билан бирга ижтимоий ҳимоясига ҳам эътибор кучайди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат хизматини ривожлантириш агентлиги директорининг 2022 йил 6 декабрдаги 3-2022-сон буйруғи билан қабул қилинган Давлат фуқаролик хизматчиси билан тузиладиган меҳнат шартномасига доир намунавий талабларда “Меҳнат шартномасида давлат фуқаролик хизматини ўташнинг асослари ва шартлари, давлат фуқаролик хизматчисининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ҳамда жавобгарлиги, давлат фуқаролик хизматини ўташ билан боғлиқ чекловлар, шунингдек, уни ҳуқуқий ва ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишга тааллуқли қоидалар кўрсатилади” [5] – деб белгилаб қўйилди.

Давлат фуқаролик хизматчиларини рағбатлантириш уларни ижтимоий ҳимоя қилишнинг яна бир усули ҳисобланади. Давлат фуқаролик хизмати соҳасида рағбатлантириш ҳақида фикр юритилганда, унинг қонунчиликдаги ўрнини аниқлаштириб олиш лозим. Ҳуқуқий рағбатлантириш институтининг шаклланиши ва ривожланишининг тарихий босқичларини таҳлилқилиб, О.М. Киселева ва А.В. Малко “Қонунчилик тартибсиз ва индивидуал элементлардан ривожланишнинг минг йиллик босқичидан кўпроқ вақт давомида рағбатлантириш чоралари кенг тизим даражасида ривожланди” [6], – деган фикрларни билдирган.

Ҳуқуқшунос А.В. Малко давлат фуқаролик хизматида рағбатлантириш чоралари қонуности ҳужжатлари асосида тартибга солинишини танқид қилган ҳолда ҳуқуқий тартибга солиш соҳасини оптималлаштириш ва тўлиқ ривожлантириш учун рағбатлантириш тўғрисидаги Мукофот кодексини қабул қилишни таклиф этади. Ушбу ғоя тарафдорлари сафига ҳуқуқшунос олимлар Й.В. Типикина, В.А. Григорев, А.Н. Караваев, В.В. Попов [7] ҳам қўшилган. Биз ҳам бу фикрга қўшилган ҳолда айтишимиз мумкинки, давлат фуқаролик хизмати соҳасида ҳам рағбатлантирувчи нормалар ва уларни қўллаш тартиби фақат қонун даражасида белгиланиши лозим, идоравий ҳужжатлар асосида эмас.

Миллий қонунчиликда давлат фуқаролик хизматчиларини рағбатлантириш бўйича норма аввал бўлмаган, бироқ “Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида”ги Қонунда бу белгилаб қўйилди. Унга кўра, давлат фуқаролик хизматчисига қуйидаги рағбатлантириш чоралари қўлланиши мумкин:

- лавозим маошига қўшимча устамалар;
- пул мукофоти;
- навбатдан ташқари малака даражасини бериш;
- миннатдорчилик эълон қилиш;
- қимматбаҳо совға, эсдалик ёки кўкрак нишони ёхуд ёрлиқ билан мукофотлаш [8].

Рағбатлантириш чораларини қўллаш давлат органи раҳбари томонидан ёки унинг тавсиясига кўра амалга оширилади. Демак, рағбатлантириш чоралари белгилангани билан уларни қандай тартибда қўллаш ва қўллашда нималарга эътибор бериш кераклиги ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Давлат фуқаролик хизматчисига нисбатан рағбатлантириш чораларини қўллаш тўғрисидаги масалани ҳал этиш чоғида қуйидагилар эътиборга олинади:

- ой, чорак, ярим йил, йил якунлари бўйича фаолиятнинг энг муҳим самарадорлик кўрсаткичларини бажарганлик ва ошириб бажарганлик;
- ўта муҳим вазифаларни бажарганлик;
- зиммасига юклатилган вазифанинг мураккаблиги ва муҳимлиги, шунингдек, унинг фаолиятида эришилган юқори натижалар;
- байрам кунлари, юбилейлар, нишонланадиган саналар ва пенсияга чиқиш.

Юқоридагиларни таҳлил қилган ҳолда давлат фуқаролик хизматида рағбатлантириш бўйича қуйидаги таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди:

биринчидан, давлат фуқаролик хизматида рағбатлантириш чораларини ҳуқуқий тартибга солишда маъмурий ҳуқуқ нуқтаи назаридан ёндашиш муҳим аҳамият касб этади;

иккинчидан, давлат фуқаролик хизматида рағбатлантириш чораларини моддий ва процессуал асосларини ўзида акс этган “Давлат фуқаролик хизматида рағбатлантириш тўғрисида” ги қонунни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш ўринли деб ҳисоблаймиз. Ушбу қонуннинг қабул қилиниши, давлат фуқаролик хизматчиларини рағбатлантиришнинг аниқ тартиб ва шартлари белгилаб берилишига хизмат қилади.

Давлат фуқаролик хизматчиларининг “ижтимоий ҳимояси” ҳам хизматни ўташда муҳим аҳамият касб этади. Сўнги вақтларда хизматчиларнинг ҳуқуқий ҳимояси билан бирга ижтимоий ҳимоясига ҳам эътибор кучайди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат хизматини ривожлантириш агентлиги директорининг 2022 йил 6-декабрдаги 3-2022-сон буйруғи билан қабул қилинган “Давлат фуқаролик хизматчиси билан тузиладиган меҳнат шартномасига доир намунавий талаблар” да “Меҳнат шартномасида давлат фуқаролик хизматини ўташнинг асослари ва шартлари, давлат фуқаролик хизматчисининг ҳуқуқлари, мажбуриятлари ҳамда жавобгарлиги, давлат фуқаролик хизматини ўташ билан боғлиқ чекловлар, шунингдек уни ҳуқуқий ва ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишга тааллуқли қоидалар кўрсатилади” [7] деб белгилаб қўйилди.

Халқаро доирада ҳам давлат фуқаролик хизматчиларини ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш муҳим аҳамият касб этишини кўриш мумкин. Жумладан, Халқаро меҳнат ташкилоти 1952 йилда қабул қилинган “Ижтимоий таъминотнинг минимал стандартлари” 102-сонли Конвенциясида ходимларнинг тўққиз турдаги ижтимоий ҳимоя турлари белгиланган бўлиб, улар қуйидагича:

- 1) тиббий ёрдам;
- 2) ишсизлик нафақаси;
- 3) пенсия (кексалик нафақаси);
- 4) боқувчисини йўқотганлик нафақаси;
- 5) ишлаб чиқаришда шикастланганлик нафақаси;
- 6) ногиронлик нафақаси;
- 7) ҳомиладорлик ва туғиш нафақаси
- 8) касал бўлганда бериладиган нафақа;
- 9) оила нафақаси [8].

Давлат фуқаролик хизматчиларини ҳуқуқий ва ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишдаги яна бир муҳим масала давлат фуқаролик хизматчиларининг иш ҳақлари. Иш ҳақи ҳар бир ишловчи ходимни биринчи даражада қизиқтирувчи омил бўлиб, республикада давлат фуқаролик хизматчисининг ойлик маошларини оширмасдан туриб, бу борада самарадорликка эришиш

кийин. Ҳар бир давлат фуқаролик хизматчиси ўзининг маълумоти, иш стажы, тажрибасы ва ишлаш даражасига қараб иш ҳақи олиши лозим.

Миллий қонунчиликка назар ташлайдиган бўлсак, давлат фуқаролик хизматчисининг меҳнатига ҳақ тўлаш қуйидагиларни ўз ичига олади:

- базавий лавозим маоши;
- кўп йиллик хизмат учун қўшимча тўлов;
- малака даражаси учун қўшимча тўлов;
- давлат фуқаролик хизматчиси фаолиятининг энг муҳим самарадорлик кўрсаткичларига эришганлик учун қўшимча устама;
- ҳисобот даври якунлари бўйича рағбатлантириш тўловлари.

Давлат фуқаролик хизматчисининг меҳнат шароитлари, у алоҳида муҳим топшириқлар ва мураккаб вазифаларни бажаргани, бошқа шартлар муносабати билан унинг базавий лавозим маошига қонунчиликда белгиланган рағбатлантирувчи қўшимча тўлов ва устамалар тўланиши мумкин.

Дунёнинг ривожланган давлатларидан бири бўлган Сингапурда[1] давлат ташкилоти хизматчиларининг иш ҳақини ҳисоблаб чиқишда бозор усулларида фойдаланилади. Шунинг учун иш ҳақининг миқдори сезиларли даражада юқори. Ҳозирги кунда юқори лавозимдаги хизматчиларнинг иш ҳақи хусусий секторнинг ўртача иш ҳақига боғлиқ ҳолда ҳисоблаб чиқилади ҳамда уларнинг 1 ойлик иш ҳақлари 20 000–25 000 долларни ташкил этади. Ўзбекистон Республикасида ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш тенденцияси тобора ривожланиб бормоқда, шуни ҳисобга олиб, давлат фуқаролик хизматчиларининг иш ҳақларини эркин бозор усулларида (хусусий секторда бериладиган иш ҳақига нисбатан) фойдаланган ҳолда доимий равишда ўзгартириб бориш керак.

Бу борада Молдова Республикасининг ҳам тажрибасы ўрганишга лойиқ. Бу давлатда давлат фуқаролик хизматчиларининг иш ҳақлари уларнинг лавозим даражалари, шунингдек, мажбуриятларининг қийинлиги ва жавобгарлигига қараб белгиланади. Шунингдек, ушбу давлатда хизматчиларга яратилган кафолатлар ҳам эътиборга лойиқ. Яъни:

- хизматчи ва унинг оила аъзоларига давлат профилактик даволаш муассасаларида бепул тиббий хизмат кўрсатилади ва яшаш жойи билан таъминланади;
- яшаш жойидан бошқа жойда хизмат қилаётган бўлса, транспорт чиқимлари учун компенсация тўланади ва 15 йилга уй қуриш учун фоизсиз кредитлар берилади;
- иш стажы 15 йилдан кам бўлмаган хизматчиларга коммунал хизматлар ва яшаш жойи учун тўловларга имтиёзлар берилади;
- пенсияга чиққан хизматчига берилган барча ижтимоий кафолатлар ва компенсациялар сақланади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб давлат фуқаролик хизматчиларини ҳуқуқий ва ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш бўйича қуйидагича таклиф ва тавсифларни билдиришимиз мумкин:

- давлат фуқаролик хизматчиларининг лавозим даражалари уларнинг вазифалари ва мажбуриятлари оғирлик даражасига қараб бир-биридан ажратиш;
- Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси ва «Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида»ги Қонунда давлат кафолатлари умумий тарзда акс этган. Шунинг учун ҳар бир давлат фуқаролик хизматчиси учун давлат кафолатларини аниқ, батафсил ва лавозим даражаларига қараб белгилаш;
- давлат фуқаролик хизматчиларининг иш стажы, маълумоти, тажрибасига қараб унга қўшимча иш ҳақи тўланиши ошириб борилиши тизимини аниқ белгилаш.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 2018. – Б.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Б. 336. // Annotated dictionary of the Uzbek language: more than 80,000 words and phrases. – Т.: National Encyclopedia of Uzbekistan, 2006. – P. 336.
3. Азизов Х. Кадрлар сиёсати ва давлат хизматчиларини тайёрлаш: замонавийлик, тизимлилик, самарадорлик. / –Тошкент: Жамият ва бошқарув журнали. – 2018. – Б. 41. // Azizov X. Personnel policy and training of civil servants: modernity, systematization, efficiency. / – Tashkent: Journal of Society and Management. – 2018. – P. 41.
4. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (янги таҳрир) // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат хизматини ривожлантириш агентлиги директорининг «Давлат фуқаролик хизматчиси билан тузиладиган меҳнат шартномасига доир намунавий талабларни тасдиқлаш тўғрисида»ги 3-2022-сон буйруғи // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 13.01.2023 й., 10/23/3413/0023-сон.
6. Типикина Е. В. Заслуга как основание для правового поощрения... – С. 10 ; Григорьев В. А. Наградное (поощрительное) право как средство предупреждения коррупции среди государственных служащих // Конституционное и муниципальное право. 2003. № 3. – С. 35–37.
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат хизматини ривожлантириш агентлиги директорининг “Давлат фуқаролик хизматчиси билан тузиладиган меҳнат шартномасига доир намунавий талабларни тасдиқлаш тўғрисида”ги 3-2022-сон буйруғи // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 13.01.2023 й., 10/23/3413/0023-сон.
8. Конвенции и рекомендации, принятые Международной Конфедерацией Труда. 1919 — 1956. Том 1. Международное Бюро Труда. Женева, 1991. С.1655. (Conventions and Recommendations adopted by the International Trade Union Confederation. 1919 - 1956. Volume 1. International Labor Organization. Geneva, 1991, p. 1655.)
9. Попова В. В. Поощрительные нормы современного российского права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Омск, 2015. – С. 24–25.
10. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида»ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.09.2024 й., 03/24/963/0735-сон.

YURIST AXBOROTNOMASI

4-SON, 6-JILD

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 6

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 4

ISSN 2181-9416

DOI JURNAL: 10.26739/2181-9416